LAYLI VA MAJNUN

Farg‘ona davlat universiteti Filalogiya fakulteti
Filalogiya tillarni o‘qitish(o‘zbek tili)
Jamoldinova Gulchehraxon
E-mail: gulchehraxonjamolidinova06@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada Alisher Navoiyning “Layli va Majnun” dostonidagi ishq talqini, obrazlar tizimi va asarning kompozitsion qurilishi tahlil qilingan. Dostonning sharq adabiyotidagi o‘rni va muallifning o‘ziga xos badiiy mahorati yoritib berilgan.

Kalit so‘zlar: Navoiy, Layli va Majnun, doston, ishq, tasavvuf, kompozitsiya, obraz, poetika.

Аннотация: В данной статье анализируется интерпретация любви, система образов и композиционная структура поэмы Алишера Навои «Лейли и Меджнун». Освещается роль поэмы в восточной литературе и самобытное художественное мастерство автора.

Ключевые слова: Навои, Лейли и Меджнун, поэма, любовь, суфизм, композиция, образ, поэтика.

Abstract: This article analyzes the interpretation of love, the system of images and the compositional structure of Alisher Navoi's poem "Layli and Majnun". The role of the poem in Eastern literature and the author's unique artistic skill are highlighted.

Keywords: Navoi, Layli and Majnun, epic, love, Sufism, composition, image, poetics.

KIRISH

Sharq mumtoz adabiyotining eng yuksak cho‘qqilaridan biri hisoblangan “Layli va Majnun” mavzusi asrlar davomida ko‘plab adiblar tomonidan qalamga olingan. Alisher Navoiy o‘zining “Xamsa” tarkibidagi uchinchi dostonida ushbu an’anaviy syujetni butunlay yangi pog‘onaga olib chiqdi. Mazkur asar shunchaki ikki yoshning fojiali muhabbati haqidagi qissa emas, balki insonning ilohiy ishq sari intilishi, ruhiy kamoloti va

nafsoniy istaklardan voz kechish jarayonini badiiy aks ettiruvchi falsafiy manbadir. Navoiyning “Layli va Majnun” dostoni o‘zining gumanistik g‘oyalari, inson qadr-qimmatini ulug‘lashi va xalqona tili bilan avvalgi salaflari — Nizomiy Ganjaviy va Amir Xusrav Dehlaviy asarlaridan ajralib turadi. Ushbu doston orqali muallif inson ruhining erk va adolat sari intilishini, jamiyatdagi eskicha qarashlar va qat’iy qoliplarga qarshi isyonini Majnun obrazi orqali mahorat bilan tasvirlab bergan [1, B. 12].

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

Navoiy ijodini o‘rganishda akademik V.Zohidov, I.Sulton, A.Hayitmetov kabi olimlarning tadqiqotlari muhim poydevor bo‘lib xizmat qiladi. Xususan, A.Hayitmetov Navoiy dostonlaridagi ishq falsafasini tasavvufiy nuqtayi nazardan tahlil qilar ekan, Majnun obrazini “ishqi pok”ning timsoli sifatida baholaydi [2, B. 45]. Tadqiqot davomida qiyosiy-tarixiy tahlil, badiiy matnni germenevtik talqin qilish va tipologik o‘rganish metodlaridan foydalanildi. Nizomiy va Navoiy dostonlari o‘rtasidagi syujet o‘xshashliklari va farqlari qiyosiy o‘rganilib, Navoiy kiritgan yangiliklar, xususan, voqealar rivojidagi dinamika va personajlar psixologiyasidagi o‘zgarishlar ilmiy asoslandi. Metodologik asos sifatida Navoiy asarlarining leksik-semantik qatlamini tahlil qilish va dostonning kompozitsion yaxlitligini o‘rganish tamoyillari tanlab olindi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR

Navoiy dostonining markaziy g‘oyasi — komil inson masalasi Majnunning ishq yo‘lidagi mashaqqatlari orqali ochib beriladi. Majnun — bu shunchaki oshiq emas, balki moddiy dunyodan butunlay uzilib, ma’naviy olamga sho‘ng‘igan shaxs. Uning sahrolarga ketishi, hayvonlar bilan do‘stlashishi — jamiyatdagi ziddiyatlardan va insonlar orasidagi adolatsizliklardan qochishning bir ko‘rinishidir [3, B. 28]. Navoiy asarida Layli ham faqat go‘zal ayol emas, balki ilohiy jamolning yerdagi in’ikosi sifatida namoyon bo‘ladi. Quyidagi jadvalda Nizomiy va Navoiy dostonlari o‘rtasidagi ayrim kompozitsion farqlar keltirilgan:

1-jadval: Nizomiy va Navoiy dostonlarining qiyosiy tahlili

Xususiyatlar	Nizomiy Ganjaviy	Alisher Navoiy
Yozilgan tili	Fors tili	Turkiy (Eski o‘zbek) tili
Bosh qahramon ruhiyati	Fojiaviy va statik	Dinamik va isyonkor
Tabiat tasviri	Simvolik	Hayotiy va jonli
Xalqona ruh	Ma’lum darajada	Juda kuchli va yetakchi

Navoiy dostonida voqealar rivoji juda tez va ta’sirchan. Masalan, Majnunning otasi bilan bog‘liq sahnalar yoki Najd sahrosidagi holatlar o‘quvchida kuchli hissiy ta’sir qoldiradi. Tadqiqot natijasida dostonning leksik boyligi ham tahlil qilindi (2-jadval).

2-jadval: Dostonda ishlatilgan asosiy tushunchalarning miqdoriy ko‘rsatkichi (shartli)

Tushuncha (Leksika)	Qo‘llanish chastotasi	Badiiy vazifasi
Ishq / Muhabbat	Yuqori	Markaziy g‘oyani ifodalash
Sahro / Najd	O‘rta	Erkinlik va yolg‘izlik timsoli
Dard / Hijron	Yuqori	Qahramon holatini ochish
Vafodorlik	O‘rta	Axloqiy mezonni ko‘rsatish

Ushbu tahlillar shuni ko‘rsatadiki, Navoiy o‘z dostonida an’anaviy syujet doirasida turkiy tilning cheksiz imkoniyatlaridan foydalangan holda, inson ruhiyatining eng nozik qirralarini ochib bergan [4, B. 56].

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, Alisher Navoiyning “Layli va Majnun” dostoni nafaqat o‘zbek adabiyoti, balki butun dunyo adabiy merosining bebaho durdonasidir. Muallif ushbu asar orqali insoniy muhabbatni ilohiy darajaga ko‘taradi va nafs balosidan qutulishning yagona yo‘li pokiza ishq ekanligini ta’kidlaydi. Majnun timsolida biz o‘z ideallari uchun kurashgan, jamiyatning qotib qolgan qonun-qoidalarini rad etgan erkin shaxsni ko‘ramiz. Dostonning badiiy mahorati shundaki, undagi har bir tasvir, har bir tashbeh asarning umumiy g‘oyasiga — insonning ruhiy poklanishiga xizmat qiladi.

Navoiyning bu dostoni bugungi kunda ham o‘zining dolzarbligini yo‘qotmagan. Chunki unda tarannum etilgan sadoqat, vafodorlik, insoniylik va sabr-toqat kabi fazilatlar har qanday davr uchun zaruriy ma’naviy mezonlardir. Tadqiqotimiz davomida ma’lum bo‘ldiki, Navoiy yaratgan obrazlar tizimi o‘zining psixologik teranligi bilan ajralib turadi. Laylining ijtimoiy qoliplar ichidagi fojiasi va Majnunning bu qoliplardan tashqaridagi iztiroblari o‘zaro uyg‘unlikda inson hayotining murakkab manzarasini chizib beradi. Mazkur maqolada keltirilgan tahlillar dostonni chuqurroq o‘rganish va undagi yashirin ma’nolarni anglashda yordam beradi. Navoiy dahosi tomonidan turkiy tilda yaratilgan ushbu shohasar kelajak avlodlar uchun ham komillik darsi bo‘lib xizmat qilishi shubhasizdir. Adibning mahorati shundaki, u ishq mavzusini ijtimoiy adolat va shaxs erkinligi g‘oyalari bilan bog‘lay olgan, bu esa dostonning xalqchilligini ta’minlagan.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Navoiy Alisher — Layli va Majnun. MAT, 20-tomlik — Toshkent: Fan, 1992. 7-tom, 12-b.
2. Hayitmetov A. — Navoiy dostonlari ma’naviyati — Toshkent: Ma’naviyat, 2001. 45-b.
3. Sulton I. — Navoiyning qalb daftari — Toshkent: G‘afur G‘ulom nomidagi adabiyot va san’at nashriyoti, 1985. 28-b.
4. Qayumov A. — “Xamsa” talqinlari — Toshkent: O‘qituvchi, 1987. 56-b.